

نگاهی نوین به شعر دوره‌ی مشروطیت

دکتر فریده سلامت نیا

(مدرس دانشگاه فرهنگیان اهواز و دانشگاه آزاد اسلامی)

سرشناسه	:	سلامت‌نیا، فریده
عنوان و نام پدیدآور	:	نگاهی نوین به شعر دوره‌ی مشروطیت/ فریده سلامت‌نیا.
مشخصات نشر	:	دزفول: اهورا قلم، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۶۱۴ ص: نمودار.
شابک	:	۹-۰۳۲-۴۲۶-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیفا
موضوع	:	شعر فارسی -- قرن ۱۳ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Persian poetry -- 19th century -- History and criticism
موضوع	:	شاعران ایرانی -- قرن ۱۳ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	:	Poets, Iranian-- 19th century -- Criticism and interpretation
موضوع	:	شعر فارسی -- قرن ۱۳ق. -- مجموعه‌ها
موضوع	:	Persian poetry -- 19th century -- Collections
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵ ۸س/ PIR۳۷۹۱
رده بندی دیویی	:	۸۱۵/۵۰۹
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۵۸۲۷۱۶

نگاهی نوین به شعر دوره‌ی مشروطیت

مؤلف: فریده سلامت‌نیا

ناشر: اهورا قلم

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قطع: وزیری

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۳۹۶

چاپ: پیشگام

قیمت: ۳۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹-۰۳۲-۴۲۶-۶۰۰-۹۷۸

پست الکترونیک:

آدرس اینترنتی:

ISBN: 978-600-426-032-9

ahooraghalam@yahoo.com

www.ahooraghalam.ir

آدرس: دزفول، خیابان اکباتان، بین خ میرداماد و خ قاضی، کوچه بنفشه، پلاک ۱۹۴

شماره تماس: ۰۹۱۶۶۴۱۵۸۹۴ - ۰۶۱۴۲۲۴۹۱۲۴

پیش گفتار

انقلاب مشروطیت را می‌توان به عنوان نقطه‌ی عطفی در تاریخ سیاسی - اجتماعی و ادبی معاصر به شمار آورد که یکی از راه‌آوردهای آن را می‌توان سنت ستیزی و آغاز رسمی تجدد و نوجوانی در تمام عرصه‌ها دانست. در واقع این انقلاب تمام معیارها را دگرگون کرد و راههایی را در معرض عموم ملت ایران گشود. ادبیات یکی از مهم‌ترین عرصه‌هایی بود که این تحولات را تجربه کرد. شعر و نثر از حالت ربّاری و رسمی بودن خارج شد و به میان طبقات مختلف مردم آمد، هرچند که از ارزش ادبی آن کاسته شد و زبان شعر از فخامت و جزالت گذشته خارج گشت. به نظر نگارنده کالبدشکافی واقعی شعر شروطی است سترگ که با اهل فن به آن بپردازند و ریشه‌یابی گرایش‌های مختلف شاعران و بیان را در حوزه‌های مختلف فکری، زبانی و ادبی که می‌تواند در بعضی از مسایل امروز رادیکال باشد، روشن نمایند. در این کتاب به هر شاعر از این منظر نگریسته شده است که زندگی وی، شعر او نیز است. یعنی پرداختن به زندگی هر کدام از آنها با توجه به اشعارشان انجام شده و در کنار بررسی و نقد و تحلیل شعر به زندگی شاعر نیز پرداخته شده است. نگارنده بر این باور است که اطلاع از زندگی شاعر نه تنها بر آگاهی و اطلاعات عمومی در زمینه‌ی تاریخ و سرگذشت ادبی می‌افزاید بلکه ما را در شناخت دقیق‌تر اشعارش یاری می‌کند. مثلاً در یک بررسی کلی از شعر این دوره درمی‌یابیم، «بهار» شاعر بلامنازع این دوره است و با وجود نفوذ فراوان شعر کسانی چون «نسیم شمال»، «عارف قزوینی» و در مرحله‌ی بعد «میرزاده‌ی عشقی» در بین مردم کم سواد و حتی بی‌سواد، اما شعرشان از لحاظ ارزش ادبی، کاربرد صور خیال و خلاقیت با شعر بهار قابل

مقایسه نیست. البته ضربه کاری و مؤثر آنان برای شکست زبان ادبی و دیوانی و درباری درخور اهمیت و شایان توجه است اما شعر ماندنی را در دیوان پر نقش و نگار بهار باید جست. شعر آن شاعران - نسیم شمال، عارف قزوینی و میرزاده عشقی - شعری بود با زبانی نزدیک به مردم که رسالت آن مانند روزنامه‌ها در آن زمان صرفاً خبر رسانی و آگاه کردن مردم از اوضاع و شرایط سیاسی و اجتماعی بود. و به این دلیل یکی از عوامل مؤثر و جذاب شعر یعنی «تخیل» در شعرهای این دوره بسیار کم رنگ است. به عبارت دیگر این نوع شعر از ارزش والای هنری برخوردار نیست اما از این که متناسب با شرایط و نیازهای آن موقع سروده شده است از شعرهایی است که می‌توان آن‌ها را در یک برهه از حیات ادبی معاصر به شمار آورد.

نگاه ده سال‌ها قبل به این موضوع توجه داشته است زیرا نه تنها منطبق بر حوزه‌ی مطالعاتی وی - تاریخ و ادبیات - بوده، بلکه پاسخ‌گوی این شور درونی وی نیز است که مفاهیم و مسایل جدیدی که در حیره‌ی ادبیات معاصر وجود دارند، زمان ورود و سر منشاء آن‌ها از کجاست؟ در این کتاب روشن شد است با استفاده از دیوان‌های شعر شاعران بزرگ این دوره گوشه‌ای از تحولات پرفراز و نشیب آن به نقد کشیده شود. «تا که قبول افتد و چه در نظر آید».

www.ketabchi.ir

فهرست مطالب

بخش نخست کتاب (شاعران شاخه‌ی سنت گرا)

۳۲	مقدمه
	فصل اول: ایرج میرزا، شهزاده‌ی متجدد
۳۶	شرح حال
۴۵	ویژگی‌های فکری در شعر ایرج میرزا
۵۷	ویژگی‌های زبانی در شعر ایرج میرزا
۶۸	ویژگی‌های ادبی در شعر ایرج میرزا
۶۹	قالب‌های شعری
۷۷	ادوار شعری ایرج میرزا
۸۳	آرایه‌های ادبی
۹۹	انواع ادبی

	فصل دوم: ملک الشعرای بهار، شاعر وطن
۱۱۰	شرح حال
۱۴۹	سیرت و منش
۱۵۱	آثار بهار
۱۵۴	ویژگی‌های فکری در شعر بهار
۱۸۰	ویژگی‌های زبانی در شعر بهار
۱۹۴	ویژگی‌های ادبی در شعر بهار
۱۹۶	قالب‌های شعری
۲۲۲	ادوار شعری ملک الشعرای بهار
۲۳۰	آرایه‌های ادبی
۲۷۳	انواع ادبی

فصل اول: سید اشرف الدین حسینی، (نسیم شمال)، شاعر ملی

۲۹۲	شرح حال
۳۰۰	ویژگی‌های فکری در شعر نسیم شمال
۳۰۸	ویژگی‌های زبانی در شعر نسیم شمال
۳۱۲	ویژگی‌های ادبی در شعر نسیم شمال
۳۱۷	آرایه‌های ادبی
۳۱۹	انواع ادبی

فصل دوم: عارف قزوینی، عداود مشروطیت

۳۲۴	شرح حال
۳۳۰	ویژگی‌های فکری در شعر عارف
۳۵۱	ویژگی‌های زبانی در شعر عارف
۳۵۴	ویژگی‌های ادبی در شعر عارف
۳۶۱	ادوار شعری عارف
۳۶۳	آرایه‌های ادبی
۳۶۹	انواع ادبی

فصل سوم: میرزاده‌ی عشقی، شاعری نوجوی و آرمان خواه

۳۷۶	شرح حال
۳۸۹	ویژگی‌های فکری در شعر میرزاده‌ی عشقی
۴۰۲	ویژگی‌های زبانی در شعر میرزاده‌ی عشقی
۴۱۴	ویژگی‌های ادبی در شعر میرزاده‌ی عشقی
۴۱۵	قالب‌های شعری
۴۱۷	ادوار شعری عشقی
۴۲۵	آرایه‌های ادبی
۴۳۲	انواع ادبی

بخش سوم (شاعران شاخه کارگری)

مقدمه

۴۴۲

فصل اول: ابوالقاسم لاهوتی سراینده ی رنجبران

۴۵۰

شرح حال

۴۵۷

ویژگی های فکری در شعر لاهوتی

۴۶۸

ویژگی های زبانی در شعر لاهوتی

۴۸۰

ویژگی های ادبی در شعر لاهوتی

۴۸۳

قالب های شعری

۴۹۴

ادوار شعری لاهوتی

۴۹۸

آرایه های ادبی

۵۰۲

انواع ادبی

فصل دوم: فرخی یزدی، فریادگر ذنالت و آزادی

۵۱۲

شرح حال

۵۲۱

ویژگی های فکری در شعر فرخی یزدی

۵۳۶

ویژگی های زبانی در شعر فرخی یزدی

۵۴۴

ویژگی های ادبی در شعر فرخی یزدی

۵۴۴

قالب های شعری

۵۵۱

آرایه های ادبی

۵۶۲

انواع ادبی

۵۶۷

سخن آخر

۵۷۲

نمودار ویژگی های برجسته فکری

۵۷۴

نمودار ویژگی های برجسته زبانی

۵۷۶

نمودار ویژگی های برجسته ادبی

ضمائم

۵۸۰

فهرست آیات

۵۸۲

فهرست روایات و احادیث

۵۸۴

فهرست واژه‌ها و اصطلاحات خراسانی

۵۸۵

فهرست اصطلاحات پهلوی

۵۸۹

فهرست واژه‌ها و اصطلاحات بیگانه

۵۹۵

فهرست اصطلاحات سیاسی

۶۰۱

کتابنامه

www.ketab.ir

مقدمه

زندگی ادبیات را می‌سازد و ادبیات زندگی را. در شعر مشروطیت می‌توان تلاقی این دو را نظاره‌گر بود. زندگی این عصر صفحه‌ای جدید ورق خورد و نه تنها شاهد حضور مردم در صحنه‌ی مبارزه برای رسیدن به مفاهیمی چون آزادی، قانون و عدالت می‌باشیم بلکه از نظر ادبی شکافی بین شعر این دوره و ادبیات سنتی ایجاد شد که بعدها منجر به تولد شعر نو گردید. به اقتضای زمان، در شعر دهه‌ی مورد بحث ویژگی‌هایی نمایان گشت که موضوع مورد بحث و تحقیق این کتاب است و نگارنده آن‌ها را از زوایای مختلف مورد دقت نظر قرار داده است.

این نوشتار متشکل از سه بخش است؛ بخش نخست شاعران سنت گرا، محتوای فکری و نیز ویژگی‌های بیانی (سبکی) و ادبی شاعران مورد توجه و تحقیق قرار گرفته است. بدین لحاظ شرح حالی از آن‌ها همراه با تحلیلی مختصر ارائه شده است. بخش دوم، درباره‌ی شاعران مردمی، مضامین فکری و اختصاصات بیانی شامل غظ‌های صرفی و نحوی، شکستن نرم زبان رسمی، کثرت کاربرد واژه‌های محاوره‌ای و عامیانه و نیز تاثیر آن‌ها در جهت نوپردازی و تجدّد که از طریق جابه‌جایی قافیه و ترکیب قالب‌ها نمود پیدا کرده است. بخش سوم، شامل ادبیات کارگری است نقبی است به ذهنیت شعرای این شاخه و تأثیر آن‌ها از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷م. روسیه، اختصاصات زبانی، کاربرد واژه‌های ژورنالیستی (روزنامه‌ای)، حزبی، انتخاب سبک، قالب‌های شعری و نیز روابط آنان با اجتماع و جایگاه آن‌ها در جامعه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. لازم به یادآوری است که بخش اول و سوم از دو فصل و بخش دوم از سه فصل تشکیل شده است. هر کدام از این فصول دربرگیرنده زیر مجموعه‌هایی است که طرح آن در روشنگری افکار شعرا مثمرتر خواهد بود. حجم هر یک از این فصل‌ها به زندگی، شعر، موقعیت اجتماعی، توانایی و ذوق ادبی شاعر بستگی دارد. چون بحث از نوع تحلیلی و سبک

شناسانه است، ملاک کار در انتخاب و ویژگی‌ها بر اساس «بیشترین و مهم‌ترین» بوده است مثلاً، برگزیدن آرایه‌ها در اشعار «لاهووتی»، «عارف»، «عشقی»، و «نسیم شمال» بر اساس بیشترین آرایه‌ی به کار رفته، انجام شد، حال آن که درباره‌ی «ایرج» و «بهار» وضع فرق می‌کرد زیرا هر دو باسواد و تحصیل کرده بودند و توانایی فراوان در به کارگیری انواع آرایه از خود نشان داده‌اند، بر این اساس ملاک، بر مجزا کردن بخش‌ها با توجه به کثرت آرایه‌ی به کار رفته، قرار داده شد. اساس تقسیم‌بندی ادوار شعری که برای بعضی از شاعران، از جمله «بهار» (چهار دوره‌ی شعری)، «ایرج» (دو دوره‌ی شعری)، «عارف» (سه دوره شعری)، «لاهووتی» (سه دوره‌ی شعری)، «میرزاده عشقی» (دو دوره‌ی شعری) در نظر گرفته شده است، مهاجرت‌ها و سفرهای آنال و نیز ساکن شدن در یک مکان به مدت طولانی است، به عنوان مثال شاعری مانند «لاهووتی»، تا زمانی که در کرمانشاه زندگی می‌کرد اشعار او به روال شاعران گذشته و مشتمل بر مدح و مغبتهای رتای ائمه‌ی اطهار علیهم السلام بود. ولی بعد از مهاجرت به تهران و رفت و آمد به مجالس و مجالس ادبی آن زمان و هم نشینی با روشنفکران و انقلابیونی که در پایتخت به سر می‌بردند، تغییراتی در حوزه‌ی زبان و فکر و اشعار او پیش آمد. مثلاً اساطیر شعری او دیگر رنگ مذهبی نداشت. بلکه گرایش به تاریخ باستان در آن‌ها کاملاً مشهود گشت و در آخرین دوره که مهاجرت دایمی او به خارج از کشور و سکونت وی در روسیه پیش آمد، شخصیت‌های انقلابی و کمونیستی روسیه اساطیر شعرا را می‌شوند و در به کارگیری آن‌ها طریق افراط را در پیش گرفته است و به اندازه‌ای در مدح و ستایش «لنین» و «استالین» سخن گفته که به او لقب «ملک الشعرا» روسیه» داده‌اند! در بیان دایمی به نام «سخن آخر» و منحنی‌های مربوط به شعر این دوره - اعم از ویژگی‌های فکری و ادبی - گنجانده شده است که به صورت موجز به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری کلی دست می‌زند. نگارنده بر این باور است که خوانندگان بهترین داوران هستند، باشد که پسند افتد.

فریده سلامت نیا